

A KÖZNEVELÉS FEJLŐDÉSE JUGOSZLÁVIÁBAN

A két világháború közt Jugoszláviában az iskolaügy meglehetősen elhanyagolt volt. Iskolarendszere jellegzetesen „kettős iskolarendszer”.

Az iskoláztatás alapja a *4 osztályos elemi iskola*. Azonban elemi iskola sem volt elegendő. Az alábbi táblázat mutatja, hogy egy-egy tartományban hány km²-re jutott egy iskola, továbbá, hogy hány lakosonként volt egy iskola:

Tartomány	Hány km ² -ként 1 iskola?	Hány lakosra jut 1 iskola?
Észak-Szerbia	32,9	1748
Vojvodina	16	1226
Bosznia-Hercegovina	87	3214
Horvátország, Szlavónia és Szerémség	24	1515
Szlovénia	19,8	1290

Még a legjobb helyzetben levő Vojvodinában is 16 km²-ként és 1226 lakosonként jutott egy iskola. Tanulságos összehasonlítani ebben az időszakban Csehszlovákiával a délszláv állam elemi iskoláinak helyzetét:

Ország	év	lakosok száma	elemi iskolák száma	tanítók száma
Szerb-Horvát-Szl. Kir. Csehszlovákia	1921	12 023 373	7 400	10 070
	1920	13 803 203	17 145	47 113

Az iskolába járó gyermekek közül is sokan úgy hagyták el az iskola padjait, hogy nem tudtak sem írni, sem olvasni, esetleg csak a nevüket leírni. A fenti okok miatt igen nagy volt az analfabetizmus. Az alábbi két táblázat erre vonatkozó statisztikai adatokat közöl.

Írástudók 1921-ben (%-ban)				Írástudatlanok 1931-ben (%-ban)	
Tartomány	férfi	nő	összes	Kerület	írástudatlanok
Észak-Szerbia	54,4	16,5	34,5	Dravszka	5,54
Crna Gora	53	13	33	Szavszka	26,67
Dalmácia	61	40,2	50,5	Dunavszka	28,87
Vojvodina	96,5	73	77,8	Primorszka	57,46
Horvátország	77,7	61,4	64	Moravszka	61,96
Szlovénia	—	—	86	Drinszka	62,11
Dél-Szerbia	20	8,3	16	Zetszka	66,04
				Vardarszka	70,86
				Vrbaszka	72,68

Az első táblázatból láthatjuk, hogy tartományonként különböző mértékű, de még a férfiak közt is elég mérsékelt az írástudók száma, a nők körében pedig a legtöbb helyen igen alacsony. A másik táblázat egy összefüggő terület részegységeinek analfabéta adatait mutatja, meglehetősen magas értékekkel. Országosan 1921-ben az írástudatlanok aránya 48,6% volt, 1931-ben 44,6%, tehát tíz év alatt csak 4%-kal lett kisebb. Nem is következhetett be komoly változás, hiszen az 1921—22-es és az 1929—30-as tanév közt csak 1558 tanulóval nőtt az elemi iskolások száma!

A 4 osztályos elemi iskola számára az első egységes tantervet 1926-ban készítették el. Ennek törekvése a centralizáció megvalósítása, ideológiailag a „népi egység” tető alá hozása. Az 1929-es iskolai törvény még tovább ment ezen a vonalon: az ország integrális egységének, a nép nacionális, kulturális és szellemi sajátosságai egységének megteremtése érdekében az elemi iskolákat teljesen „etatizálta”, azaz izolálta a néptől, és az uralmon levő, egyre inkább jobbra tolódó burzsoázia kezében levő államhatalom befolyása alá vonta, a választási türelem biztosításával. Ez a törvény proklamálta a 8 éves elemi iskolát, de ennek érdekében egyetlen komoly lépést nem tett, így csak papíron maradt. Ebben az időben elemi iskoláról, mint 8 éves intézményről, Jugoszláviában nem lehet beszélni. Csupán az elemi iskolák tantervét igyekeztek nivellálni a különböző tartományokban.

A második világháború előestéjére sem változott meg az elemi iskolázás általános képe Jugoszláviában, amint a következő táblázatból is láthatjuk:

tanév	elemi iskolák száma	tanulók száma
1937—38	8 357	1 431 523
1938—39	8 733	1 474 324
1940—41	9 054	1 492 827

1937-ben a közoktatásügyi miniszter szkupstinai expozéjában kénytelen 233 000, 7—11 éves korú gyermekről megállapítani, hogy nem járnak iskolába. Pedig még ez az adat is irreális, hiszen, mint fentebb már utaltunk rá, a beíratkozás és az iskola rendszeres látogatása nem azonos, s így az 1937-ben az elemi iskolát nem látogató tanulók számát helyesebb mintegy 550 000 gyermekre becsülni. Ugyanekkor a miniszter arról is beszélt, hogy 35 analfabéta tanfolyam működik az országban 1057 résztvevővel. Mindebből látszik, hogy a burzsoáz állam nem is akarta a népoktatás színvonalát komolyan emelni.

A népoktatás keretébe tartoztak még az ún. *ismétlő iskolák* és a *felső népokiskolák*. De ezekből sem lehetett továbbtanulni, ezek is teljes zsákutcát jelentettek.

A *polgári iskola* szintén nem az úri osztály iskolája volt, hanem mint az 1931-es törvény meghatározta funkcióját: nem teljes középiskola a „gyakorlati élet” számára. Az 1921—22-es tanévben számuk 153 volt, tanulólétszámuk 22 109, az 1929—30-as tanévben számuk 195-re nőtt, tanulólétszámuk azonban 19 985-re csökkent, mutatva azt, hogy ez a részleges zsákutca nem elégíti ki az igazi igényeket.

A *szakoktatás* is eléggé fejletlen volt. Az 1938—39-es tanévben az egész országban mintegy 770 iparostanonc-iskola volt kb. 70 000 tanulóval, ezenkívül 53 középfokú szakiskola kb. 11 000 tanulóval.

A *gimnázium* volt az az általánosan képző középiskola, amelynek középonti szerepe és domináns helyzete volt a régi jugoszláv iskolarendszerben. A gimnázium nyitott utat a felsőfokú tanulmányokra és a hivatalnoki állásokra. Gimnáziumba az elemi 4 osztályának elvégzése után lehetett menni, a tanulmányi idő 8 év volt. A tananyag enciklopédikus, sok történeti utalással, maga a képzés teljesen intellektuális jellegű. Bár az általános műveltséget meg lehetőségen szolid formában adta, nem volt progresszív jellege.

A *felsőoktatás* is fejletlen, emellett néhány nagyvárosba koncentrálódott, így teljesen hozzáférhetetlen volt a néptömegek számára. Mindössze 26 a felsőoktatási intézmények száma, egyetemi központ pedig csak 3 volt (Beograd, Zagreb, Ljubljana).

A *nemzetiségi kisebbségek* gyermekei számára nem volt megfelelően biztosítva az anyanyelven történő elemi iskoláztatás, kivéve a németiséget, amelynek e téren különös kiváltsága volt. Az albán (siptár), bolgár és török gyermekeknek egyáltalán nem voltak anyanyelvi iskoláik.

1929-ig minden, a SZHSZ Királyság kötelékébe tartozó történelmi országrésznek külön közoktatási rendszere és saját közoktatási törvényalkotói joga volt, ezért lényegében e területeken a korábbi rezsim iskolarendszere élt tovább. 1929-ben részben sikerült a közoktatásügy egységesítése. A tanügyigazgatás élén a miniszter állt, meg az állami tanács. Az egyes országrészeknek külön iskolai hatóságuk volt iskolaügyi bizottsággal, ezenkívül járási iskolai felügyelők járási iskolaügyi bizottsággal, végül a helyi iskolaigazgató az iskola-bizottsággal intézte az ügyeket. A közvetlen felügyeletet az elemi iskolákban a belügy-minisztérium szervei gyakorolták.

Jugoszlávia közoktatási helyzetét illusztrálja az alábbi összehasonlítás néhány európai országgal:

Ország	Lakosság száma ezrekben	Iskolában tanulók a lakosság %-ában	5—24 évesek száma ezrekben	Iskolába járók az 5—24 évesek %-ában
Jugoszlávia (1940)	15 490	10,9	6 200	27,3
Olaszország (1941)	43 979	14,4	15 900	39,8
Franciaország (1940)	41 183	13,5	12 100	45,9
Belgium (1940)	8 387	14,2	2 450	48,6
Hollandia (1940)	8 729	17,9	3 191	48,9
Svájc (1939)	4 200	17,2	1 350	53,4

Látszik, hogy a jugoszláviai fiatalságból aránylag feleannyi járt iskolába, mint a svájci, hollandiai, belgiumi és franciaországi gyermekekből. A helyzetet még részletesebben mutatja az alábbi táblázat, melyen az 1940—41-es tanév adatai láthatók a mai szocialista köztársaságok területére vonatkoztatva.

Szocialista szöv. köztársaság	Elemi iskolai tanulók száma ezrekben	Elemi iskolai tanulók az össz- lakosság %-ában	Gimnáziumi tanulók ezrekben	Gimnáziumi tanulók az össz- lakosság %-ában
Szlovénia	180,2	14,49	24,8	1,99
Szerbia	648,9	10,11	82,9	1,29
Crna Gora	42,9	10,07	9,1	2,14
Horvátország	360,0	9,53	47,1	1,25
Makedónia	102,7	9,14	9,5	0,85
Bosznia-Hercegovina	158,1	5,55	20,9	0,73
Egész Jugoszlávia	1492,8	9,42	194,3	1,23

Az iskola helyzete a népi felszabadító háború idején sajátosan alakult. A fasiszta megszállókat kiszolgáló délszláv quislingek akadályozták, sok helyen teljesen megbénították a szerb nyelvű iskolák működését, a működő iskolákat a fasiszta ideológiai koncepció eszközeként igyekeztek tenni. A fegyveres partizán-harc fellángolásával egyidőben megindult a kulturális-felvilágosító munka is a harci egységekben, a nép között és különösen a felszabadított területeken. Sokféle munka folyt: analfabéta tanfolyam, felvilágosító előadás, oktatás, egyéb kulturális foglalkoztatás. A felszabadított területeken kezdték megszervezni az iskolaügyet is, elsősorban az elemi oktatást. Pedagógusként fiatalok és aktivisták működtek. Segítette őket minden szervezet: a népi felszabadítási bizottságok, a partizán harci egységek, az ifjúsági és nőszövetségek. A tömegek közti felvilágosító munka, különösen a fiatalok közt, egyre szélesedett és differenciálódott.

A népi forradalom által felszabadított területeken az iskolai életet harcos szellem hatotta át. A tömegek forradalmi entuziazmusát átvette az iskola, és a patriotizmus, a kollektívizmus, az önállóság, a kezdeményezőképeség, a munkaszeretet minőségileg új nevelőmunkát eredményeztek.

A tanulók a munkásifjúsággal együtt magyarázták a partizániskolákban a párt és a népi felszabadító mozgalom politikáját. Propagandistaként működtek a katonai egységeknél és a tömegek közt. Az iskolai oktatás után a tanulók dolgoztak a frontnak, segítettek a partizánoknak.

Már ekkor kialakultak az új iskolaügynek fontos jellemzői, pl. az iskoláztatás demokratizmusa minden polgár számára, egyenjogúság az oktatásban a nemek közt, az anyanyelven való oktatás, az állam és egyház elválasztásával minden köztársaságban megszabadítani az iskolát a vallástól. Mindez szolgált alapul és fejlődött tovább az új népi demokratikus iskolákban.

1941–45-ig a jugoszláv iskolarendszer anyagiakban igen hatalmas kárt szenvedett. Az összes iskolaépületek 14%-a megsemmisült, 36%-a erősen megrongálódott. Egyes körzetekben még az átlagosnál is súlyosabb volt a helyzet, pl. Bosznia-Hercegovina területén az iskolák 39%-a teljesen megsemmisült, 21%-a erősen megrongálódott, s mindössze 13%-ot lehetett a felszabadulás után azonnal használni. Ugyanez volt a helyzet Crna Gorában, Szerbia, Horvátország, Szlovénia némely vidékén is. Az iskolai felszerelések (taneszközök, szertárak, laboratóriumok, gyűjtemények, iskolai könyvtárak) is nagyrészt elpusztultak: a háború előtti mintegy 9000 iskolából több, mint 5000 maradt teljesen felszerelés nélkül. A felsőoktatási intézményeket is hasonló károsodás érte. Beogradban a Technikai Fakultáson 13 intézetet, az Orvosin 5 intézetet semmisítettek meg, a Bölcsészkar épületét a földig rombolták. A pótolhatatlan Nemzeti Könyvtár is teljesen elpusztult. A vidéki karokat is kirabolták.

Igen nagy kár ért a közoktatást azzal, hogy kb. 10 ezer pedagógus esett el a háborúban. A négy háborús évben az iskolák nem működtek rendszeresen, a felsőoktatási intézmények pedig szüneteltek: így ezeknek a korosztályoknak az iskoláztatása félbeszakadt. Tíz évjáratnak kellett a súlyos oktatásbeli elmaradását behozni.

Az iskolaügy helyreállítása és a közoktatási rendszer továbbfejlesztése a *felszabadulás után* hatalmas lendülettel indult. A teljesen dezorganizált iskolarendszer gyors újraszervezését számos társadalmi-demokratikus megfontolás követelte, de nem kevésbé sürgette ezt a népgazdaság helyreállításának és továbbfejlesztésének nagy szakemberszükséglete is.

A következő *alapvető feladatokat* kellett ekkor megoldani Jugoszláviában a közoktatás terén:

meg kellett indítani az iskolákban a tanítást, ehhez össze kellett gyűjteni a pedagógusokat, tanulókat, meg kellett kezdeni a megrongált iskolaépületek kijavítását, az iskoláknak felszerelést kellett készíteni;

szélesíteni kellett az oktatást, hogy be tudja fogadni nemcsak a tanulását félbeszakított hatalmas tanulócsereget, hanem a demokrácia szellemében újabb tömegeket kapcsoljon be a közoktatásba;

korszerűsíteni kellett az oktatási módszereket, a tananyagot a tudományok és a modern gyakorlat követelményeinek megfelelően át kellett dolgozni: ehhez tanulmányozni kellett más országok tapasztalatait, be kellett kapcsolódni az oktatás terén az egész világon végbemenő fejlődés sodrába;

a régi iskolarendszert át kellett alakítani az új társadalmi viszonyoknak és követelményeknek megfelelően. Ennek érdekében két fontos lépés történt: a kötelező oktatás időtartamát előbb 7 évre, majd 8 évre emelték fel, továbbá a középfokú szakoktatási intézmények széles hálózatát alakították ki, ennek során olyan iskolákat is szerveztek, amilyenek a két háború közt egyáltalán nem voltak az országban;

biztosítani kellett a nemzeti kisebbségeknek az alkotmányos jogát az anyanyelven való tanulásra, ezért az érintett területeken erőteljes iskolaépítésbe kezdtek.

A társadalom erőfeszítései komoly eredményeket hoztak a felszabadulás első tíz évében azonban nem tudták megoldani az összes problémákat, sőt egyre erősebben jelentkeztek az ellentmondások a régi s csak részben újjászervezett iskolarendszer és az új társadalmi igények közt. Egyre világosabbá vált, hogy gyökeres iskolareform végrehajtása szükséges.

Az *iskolareform kérdései* első ízben 1953 májusában, majd 1954 decemberében kerültek megtárgyalásra a Jugoszláv Szövetségi Népszkupstinában. Itt elfogadták a reform alapelveit, és külön bizottságot küldtek ki a koncepció kidolgozására. Közben azonban kiderült, hogy ez az egy bizottság nem tud megbirkózni a közoktatásügy egész rendszerének problémáival, ezért 1957-ben küldtek egy másik bizottságot, amelynek feladatává a felsőoktatás reformjának kidolgozását tették. Mindkét bizottság sok pedagógust, társadalmi munkást, különböző szakembereket, intézmények és szervezetek képviselőit vonta be munkájába, s több évi erőfeszítés után terjesztette be javaslatát. Az iskolareformban a nevelés célját szélesebben fogalmazták meg, mint korábban, s azokat a személyi tulajdonságokat állították előtérbe, amelyek az életre való jobb felkészítést biztosítják, melyek az egyént a nagy közösség tudatos és aktív tagjává teszik. Az általánosan képző iskolákban biztosították a kötelező politechnikai oktatást, a szakiskolákban pedig az általános műveltség megszerzését.

Az elemi és a másodfokú iskola reformbizottsága 1957-ben számolt be eredményeiről, melynek alapján kidolgozták az *új iskolarendszer általános törvényének* tervezetét, melyet 1958 júniusában emelt törvényerőre a Szövetségi Népszkupstina. A felsőoktatási bizottság 1959-ben fejezte be munkáját, és ez szolgált alapjául az 1960-ban elfogadott, a *fakultásokról és az egyetemekről hozott általános törvénynek*. E két alapvető törvény eredményeként megnövekedett az érdeklődés az oktatásügy iránt, s ezért 1959 végén új szövetségi törvényt hoztak az *iskolarendszer pénzügyi ellátásáról*, mellyel anyagi stabilitását és gazdasági önállóságát biztosították, 1960-ban pedig törvénnyel rendezték a *szakkáderek képzésének* problémáját.

Ezeknek a szövetségi törvényeknek az alapján minden köztársaság kidolgozta a maga területére az iskolareform további tökéletesítésének és közvetlen alkalmazásának céljával a maga köztársasági törvényeit, pl. az elemi iskoláról, a szakoktatási intézményekről, a gimnáziumokról, internátusokról, az iskoláskor előtti intézményekről, felsőoktatásról stb. Itt kell elmondani, hogy mind a 6 szövetségi köztársaságnak (Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Makedónia, Bosznia-Hercegovina és Crna-Gora) és a 2 autonóm területnek (Vojvodina és Koszovo-Metochia) autonómiája van a közoktatás kérdéseinek meghatározásában. Saját törvényhozó és közoktatásügyi vezető szerveik vannak: a saját végrehajtó bizottságuknál közoktatási titkárság és a saját parlamentjük mellett oktatásügyi-kulturális bizottság működik. A Szövetségi Népköztársaság központi művelődésügyi szervei csak általános törvényeket hoznak és koordináló funkciót végeznek.

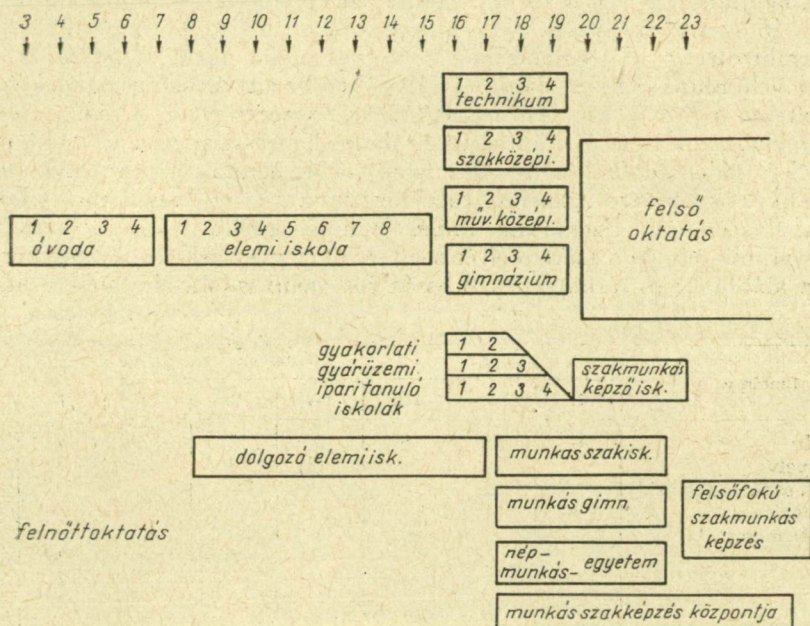
A fenti törvények meghatározták Jugoszláviában az *iskolák társadalmi helyzetét* is. Biztosították az iskoláknak az önálló *társadalmi* intézmény jellegét. Ez biztosítja az iskolai dolgozóknak, hogy felelősen irányítsák tevékenységüket az oktatás-nevelés terén, melynek megoldására létesítették ez intézményeket. Ugyanakkor biztosították a társadalom irányítását is. Minden iskolának a pedagógus kollektíva mellett van iskolai bizottsága és hivatali bizottsága. Az *iskolai bizottságba* bevásztják a tantestület és kiszolgáló személyzet képviselőit, továbbá 2 tanulót (kivéve az elemi iskolát), ezenkívül a társadalom meghatározott számú képviselőjét, akiket a település választási gyűlésén közvetlenül delegálnak a polgárok, továbbá a szakszervezet, üzemek, intézmények, társadalmi szervezetek képviselőit. A társadalomnak ezek a képviselői vannak hivatva az adott iskola munkájában a *társadalmi* igényeket, szükségleteket képviselni, ugyanakkor a nevelés-oktatás kérdéseit a társadalomban napirenden tartani, s az iskolának az állandó és sokoldalú segítséget biztosítani. Mikor különösen fontos kérdés kerül elő, az iskolai bizottság az iskola kollektívájával való tanácskozás után hozza meg határozatát. Ezek az iskolai bizottságok az elemtől az egyetemig megszervezésre kerültek, s ezekben országosan 100 ezernél több polgár vesz részt, néhány ezer tanulóval együtt. A *hivatali bizottság* az iskolai kollektíve 4—6 tagjából áll, akiket az iskolai bizottság nevez ki; ennek a tagja az igazgató is. A hivatali bizottság határozza meg, milyen eszközöket kell beszerezni, pályázatot hirdet a megüresedett helyekre, meghatározza a kollektíva minden tagjának a fizetését a munka minősége és eredménye s bizonyos járulékok (képzettség, szolgálati idő, munkakörülmények, vezetői beosztás stb.) alapján. Az iskolai, ill. a hivatali bizottság határozatokat hoz az iskolai munka és élet kérdéseiben, az igazgató pedig gondoskodik ezek végrehajtásáról, s közvetlenül irányítja a nevelőközösséget.

A társadalom magasabb fokú „tanügyigazgatási” szervei a művelődési bizottságok, tanácsok (helyi, járási, köztársasági). Ebben a pedagógusok mellett a társadalmi, politikai, gazdasági szervezeteknek a képviselői vesznek részt, akik érdekelve vannak az iskolák munkájában, eredményességében. Tagja az adott népszkupstina elnöke is. E bizottságok feladata az elvi irányítás.

A társadalmi életben való részvételre felkészítik a tanulókat is, megismerik a társadalmi szervek munkáját, részt vesznek gyűléseiken. A VIII. osztályos elemi iskolai tanulóknak, az összes középiskolai osztályoknak és a főiskolai hallgatóknak saját tanulói önkormányzatuk van: az iskola tanulóinak kollektívája, az osztályok tanulóinak kollektívája, ill. a felsőoktatásban az évfolyamgyűlés. E kollektívák képviselői az iskolai bizottságoknak vagy kari bizottsá-

goknak, ill. más felsőfokú intézmények bizottságainak egyenjogú tagjai. Ez a rendszer lehetőséget ad az ifjúságnak, hogy közvetlenül részt vegyen az iskola életének szervezésében. Így valósítják meg azt a lenini elvet, hogy az iskolát és oktatást össze kell kapcsolni a munkáosztály politikájában való aktív részvétellel.

A népoktatási intézmények fejlődése a háború utáni szakaszban ment végbe az 1963-ban kialakult mai állapotig.

Iskoláskor előtti intézményeket 4—7 éves gyermekek számára létesítenek a községek, termelői szervezetek (mezőgazdasági üzemek, ipari üzemek, intézmények), társadalmi szervezetek vagy maguk a szülők. Léteznek óvoda típusú intézmények, de működnek iskolásokkal közös, ún. kombinált gyermekintézetek, melyek orvosi és szociális intézmény keretében is találhatóak. Ezen intézmények fejlődését mutatja az alábbi táblázat. Számuk állandóan nő, a legközelebbi években még gyorsabb fejlődésük várható, mert 1970-ig kb. 200 ezer gyermeket, az összes 4—7 évesnek 13 0/0-át kell befogadniok.

Év	1939	1945	1957	1962
Intézmények száma	499	436	856	1 005
Foglalkoztatott gyermekek száma	32 034	25 474	56 259	76 205

Az elemi oktatás korszerűsítése a háború utáni egyik legsürgősebb feladat volt. Már 1945 októberében törvényt hozott a Szövetségi Népszkupstina a 7 éves kötelező oktatásról. 1946-ban pedig az iskola és egyház elválasztásáról. 1947—51-ig a 7 osztály kiépítését 60 0/0-ra tervezték, a valóságban az egyes köztársaságok közt különbségek mutatkoztak (Szlovénia 75 0/0-ra, Horvátország, Szerbia, Crna Gora 60 0/0-ra, Bosznia-Hercegovina 40 0/0-ra, Makedonia 30 0/0-

ra teljesítette a 7 éves elemi iskoláztatást). 1949 decemberében a JKP Központi Bizottságának III. Plénümán célul tűzték ki a 7 éves iskolakötelezettségnek 8 évre való felemelését és a 8 osztályos egységes iskola megteremtését. Ezt 1951 novemberében a Népszokpustina törvényben is kimondta. Ekkor még voltak 4 éves, 6 éves elemi iskolák, voltak 4 éves alsógimnáziumok, de már mindegyik típusnak a perspektívája a 8 éves egységes iskola volt. 1955-ig az egész országban megvalósult a 6 osztály kiépítése. Újabb lendülettel sikerült teljesen befejezni a 8 osztályos egységes elemi kiépítését. Néhány év alatt sikerült a 7—15 éves tankötelesek 97 %-át beiskoláztatni. A fentebb már említett iskolai reformbizottság állásfoglalásában a 8 éves elemi oktatás minden további oktató-nevelő munkának az alapja. Az 1958-ban hozott általános iskolai törvény megerősítette a 8 éves kötelező oktatást. Az egységes elemi iskola célja: adja meg a szocialista nevelés és a korszerű általános képzés alapjait, működjön közre a tanulók mindenoldalú fejlődésében, alakítsa ki bennük a munkaszokásokat, fejlessze ki és ösztönözze személyes tulajdonságaikat és hajlamaikat, segítse őket a pályaválasztásban. Feladataik minél eredményesebb teljesítése érdekében együtt kell működniük a szülőkkel, és segíteni őket gyermekeik nevelésében.

Az alábbiakban láthatjuk a 8 osztályos elemi iskola általános óratervét:

Tantárgy	Osztályok							
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Anyanyelv	6	6	6	5	5	4	4	4
Idegen nyelv				(3)	3	3	3	3
Természet és társadalom megismerése	3	3	4					
Természetismeret				3	3	3		
Biológia							2	2
Kémia							2	2
Fizika							2	2
Társadalomismeret				3	3			
Földrajz						2	2	2
Történelem						2	2	2
Társad. -erkölcsi nevelés alapjai								1
Matematika	4	4	4	4	4	4	4	3
Technikai nevelés						2	2	2
Testnevelés	6/2	6/2	6/2	3	3	3	3	3
Kézimunka	3	3	3	2	2	2	2	2
Zenei nevelés	4/2	4/2	4/2	2	2	2	2	2
Háztartástan						1	1	1
Tanítási órák heti száma	21	21	22	22 (25)	25	28	31	31
Kiegészítő nevelő-oktató tevékenység	2—3	2—3	2—3	2—3	2—3	2—3	2	2
Szabad aktivitás				4—5	4—5	4—5	4—5	4—5
Összes heti óraszám	23/24	23/24	24/26	28/30 31/33	31/33	34/36	37/38	37/38

Az óratervhez annyi megjegyzés szükséges, hogy a IV. osztályban nem kötelező az idegen nyelv oktatása, csak ahol a feltételek biztosítottak. A kiegészítő

szító nevelő-oktató tevékenység az oktató-nevelőmunka individualizálására, korrepetálásra stb. fordítandó. A szabad tevékenység keretébe pedig beletartozik a szakkör, a sport, az ifjúsági mozgalmi munka, autóvezetés, kulturális tevékenység, társadalmi munka stb. Ezek az óraszámok is kötelezőek.

A 8 éves elemi oktatás fenti óraterve társadalmi standard, mely kötelező minden köztársaságra, de csak mint a köztársasági óratervek alapja. Ezt minden köztársaság vagy község kiegészítheti azzal, amit érdekei megkívánnak. Így az egységes össz-jugoszláv intézmény nemzeti sajátosságokkal is rendelkezhet, az egyes kerületek vagy szűkebb területek igényeit is kielégítheti.

A VIII. osztályba járó tanulók alakulása

Tanév	VIII. osztályosok száma		az adott évfjárt hány %-a végzett?
	tanév elején	az osztályt el- végezték	
1958/59	113 566	107 933	30,2%
1959/60	122 618	118 073	34,2%
1960/61	164 220	156 147	40,6%
1961/62	201 701	187 040	43,8%
1962/63			46,4%

Az utóbbi táblázat azt bizonyítja, hogy az egyes évfjártok mind nagyobb része szerzi meg a teljes elemi iskolai képzettséget a maga idejében.

Az elemi oktatás terén a háború befejezése óta végbement hatalmas változásokat mutatja az alábbi táblázat, melyen ugyanazokkal az országokkal hasonlítjuk össze Jugoszlávia népoktatási helyzetét, amelyekkel a háború előtti helyzetet összevetettük. (L. 293. o.)

Ország	Lakosok száma ezrekben	Elemi iskolá- sok száma	Elemi iskolai tanítók száma	1 tanítóra jutó tanuló száma	A tanulók száma a lakossághoz viszonyítva
Franciaország 1961	46 960	5 784 672	139 394	41,5	12,6%
Olaszország 1959	49 052	4 497 768	146 870	30,6	9,1%
Belgium 1960	9 153	918 822	41 052	22,3	10,0%
Hollandia 1961	11 637	1 397 828	21 769	64,2	12,0%
Svájc 1959	5 259	562 142	17 243	32,1	10,6%
Jugoszlávia 1960	18 402	2 764 369	73 707	37,5	15,0%

Bár e táblázat csak az iskolába járó gyermekek számának különbségét tudja megmutatni, mégis világosan látszik, hogy a kötelező oktatás terén Jugoszlávia helyzete gyökeresen megváltozott 1940 óta a többi feltüntetett országokhoz viszonyítva.

Bár óriásiak az elért eredmények, ezek azonban még nem jelentik, hogy az elemi oktatásban minden komoly probléma megoldódott. 1964 márciusában a Szövetségi Népszkupstina az Oktatásügyi Bizottsággal megvitatta a helyzetet és a tennivalókat. Megállapították, hogy a gyermekek jelentős része nem kapja meg a teljes 8 osztályos képzést, hanem korábban elhagyja az iskolát, ennek pedig negatív következményei lesznek a gazdasági és társadalmi fejlődésben, késleltetik az előrehaladást. Megállapították a legfőbb okokat is: tanteremhiány, képzett pedagógusok hiánya, néhány nagyon fontos tárgyban az oktatói munka

minőségének alacsony volta, a tanterveknél a gyermekek életkori sajátosságainak elhanyagolása, a korszerű audio-vizuális eszközök elégtelen használata, a politechnizáció elhanyagolása, az elemi oktatás finanszírozásának megoldatlansága. Komoly problémaként említették a falvakból az iparba özönlő felnőttek műveltségbeli fogyatékoságait. Megjelölték azokat a teendőket, melyek biztosítják, hogy 1970-ig a 7—15 éves életkorú évfázatokat lehetőleg teljes létszám-ban bevonják az elemi iskola elvégzésébe.

Jugoszláviában a 8 osztályos elemi iskola a képzési rendszer első fokát jelenti. A *második fok a középfokú tanintézetek* sokféle fajtája. A háború befejezésekor a második fokozat iskolatípusai viszonylag fejletlenek voltak, s a fő típus a gimnázium volt. Az ország gazdasági elmaradottsága szabta meg e fokozat belső struktúrájának elmaradottságát és kettős jellegét, ami azt jelenti, hogy élesen elkülönült az intellektuális és termelő foglalkozásra való felkészítés. A gimnázium adott egyedül korlátlan lehetőséget a tanulmányok folytatására. E fokozat alacsony képzési fokát determinálta, hogy a 4 éves elemire épült.

A népgazdaság és a társadalmi viszonyok fejlődése megkövetelte a középfokú iskolarendszernek a szükségletek szerinti átszervezését. Az oktatás színvonalának emelését lehetővé tette a 8 osztályos elemi kötelezővé tétele és tényleges kiépítése. Jelenleg a második fokozat minden intézményébe csak az elemi 8 osztályának elvégzése után lehet bejutni. Az iskolák közt találhatunk általánosan képző, szakképzést adó és speciális szakképzést nyújtó típusokat. Ezek az intézmények meghatározott körülmények közt lehetőséget adnak a tanulmányok folytatására a felsőoktatási intézményekben.

Az átszervezés és fejlesztés komoly nehézségekkel járt: az ilyen iskolák száma kicsi volt, a szakoktatás ezen belül is aránytalanul kis mértékben volt képviselve, nem tudtak lépést tartani a technológia és a szaktudományok fejlődésével, nem voltak kapcsolatban azon üzemekkel, melyek számára képeztek kádereket, ez az oktatásban elméletieskedést, a gyakorlattól való elszakadást eredményezett, a tanári kar felkészültsége is elmaradt az objektív szükségletek mögött. Bár gyorsan szerveződtek új típusú szakiskolák, a háború utáni első időkben még a gimnázium megtartotta a közoktatásban fontos helyét, mert gimnáziumokat gyorsabban lehetett szervezni, mint szakiskolákat. A társadalmi élet változásával, a szakiskolák szaporodásával az ifjúság érdeklődése egyre inkább a szakoktatás felé tolódott el, úgyhogy a gimnáziumi tanulók létszáma kezdett csökkenni, s jelentősen attól függött, hogy mennyi tanulót nem tudtak felvenni a szakiskolákba. 1962-ben a gimnáziumba lépett tanulók az ugyanebben az évben a II. fokon tanulni kezdő fiatalok 27,9 %-a volt csupán.

A II. fokozat fejlődése, beleértve mindenfajta másodfokú tanintézetet, az utóbbi években így alakult:

Tanév	Iskolák száma	Osztályok száma	Tanulók száma	Oktatók száma	Iskolát végzett tanulók száma	
1953—54	2 143	10 239	284 822	25 693	52 394	100%
1955—56	2 657	12 889	342 813	31 021	68 225	
1956—57	2 555	13 126	351 019	31 610	71 884	
1957—58	2 365	13 500	362 621	31 973	80 609	
1959—60	2 454	15 156	416 987	34 116	96 848	
1960—61	2 687	16 628	460 176	37 384	113 027	(előzetes adatok)
1962—63	2 961	18 582	543 169	39 495	115 624	
	138%	181%	190%	153%	220%	

Ha az 1953—54. tanév adatait 100 %-nak vesszük, akkor az 1962—63-as tanév adatai alatti % értékeket kapjuk a növekedés viszonyzámaiként. A tanulók számának 190 %-os növekedése mellett talán még nagyobb eredmény, hogy a II. fokú iskolát végzettek száma még erőteljesebben, 220 %-ban növekedett a tíz év alatt.

A II. fokozatú iskolák legfontosabb típusai:

A *gyakorlati oktatás iskolái*: 3 éves oktatási idővel. Itt különböző szakmákra képezett szakmunkásokat nevelnek. Az elméleti és gyakorlati oktatás egységét úgy valósítják meg, hogy a tanműhelyekben folyó kiképzést az érdekelt gazdasági szervezetekkel fenntartott kapcsolat alapján, azoknak szükségletei szerint alakítják.

A *gyárüzemi iskolákban* azok az ifjak tanulnak, akik valamely gazdasági szervezettel szerződést kötöttek. Az elméleti oktatást az iskolában kapják heti 2 alkalommal, a fennmaradó többi időben gyakorlati képzést kapnak: ezt a megállapított program szerint abban az üzemben valósítják meg, amelyikkel a szerződést kötötték. A tanulmányi idő 3 év, sikeres elvégzése esetén képezett szakmunkás lesz az ifjú.

Mindkétfajta iskola meghatározott feltételek mellett jogosít a felsőoktatás 2 és 4 éves formájában való továbbtanulásra. Ezeket a tanintézeteket a különböző típusok nagy száma jellemzi, de további típusok szerveződnek. Ezeken kívül egyes gazdasági szervek létesítenek saját oktatási központot, melyekben dolgozóik kapnak képzést. Az 1962—63. tanévben ezekben mintegy 150 ezer ember tanult, szemben az 1957—58-as 120 ezerrel.

A legerőteljesebb a *technikumok* fejlődése volt. Ezekben 4 éves tanulmányi idővel technikusokat vagy társadalmi (de nem gazdasági) szolgálatra szakembereket nevelnek. A szakképzés mellett jogosítanak a felsőoktatásban való továbbtanulásra. A tanulólétszám 1958-tól 1962-ig 65 ezerről a kétszeresére emelkedett, a technikumok száma is 257-ről 490-re. Komoly problémát jelent, hogy a technikumot végzett tanulók többsége tovább tanul, pedig a népgazdaságban éppen ezeknek a kádereknek a hiánya igen érezhetővé vált. Pl. 1961-ben az összes felsőoktatásba került hallgatónak a 30 %-a technikumot végzett. 1960-ig, a szakkáderek képzéséről hozott rezolúció elfogadásáig, a technikum típusú szakiskolákba lényegében csak fiatalok iratkoztak be, ettől az időtől kezdve azonban egyre több dolgozó tanul esti tagozatokon, levelező oktatásban.

Működnek *művészeti tanintézetek* is, amelyekből a különböző profilú közép-fokú képzettségű káderek kerülnek ki. Számszerűen legtöbb a zenei és balett intézet, meg a különféle alkalmazott művészetek intézetei. 1962-ben összesen 47 különböző típusú művészeti középiskola volt, összesen 4408 tanulóval.

A *gimnázium* a II. fokozat általánosan képző iskolája, amely felsőfokú tanulmányokra készít elő, ugyanakkor az iskolareform koncepciójának megfelelően olyan intézménnyé alakul át, melyben az általános képzés mellett a tanulók egyes szakmákban alapvető ismereteket szereznek, s ezzel lehetővé válik a termelőmunkába való közvetlen beállításuk az iskola elvégzése után. A gimnáziumok közt találunk olyan gimnáziumokat, ill. osztályokat, melyekben a matematikai-természettudományos tárgyakat nagyobb óraszámban tanítják, s itt a természet-és technikai-tudományok későbbi tanulmányozására készítik fel a tanulókat, illetve társadalmi-nyelvi orientációjú intézeteket, osztályokat, melyek a humán tudományok és az élő nyelvek tanulmányozására készítik fel. Alá kell húzni, hogy itt csak bizonyos orientációról van szó és nem lényegileg különböző tantervekről, hiszen e kétfajta gimnázium tanulói egyaránt bekerülhetnek minden-

fajta felsőoktatási intézménybe. Van még ezeken kívül néhány olyan gimnázium is, amelyeknek tanulói a klasszikus történelem és kultúra, a klasszikus nyelvek terén szereznek szélesebb körű ismereteket, hogy később ezen diszciplínák tanulmányozását folytassák. Ez utóbbi típusban 1963-ban 1285 tanuló tanult. A gimnáziumok száma 1962-ben összesen 275 volt, 94 560 tanulóval, ami azt jelenti, hogy majdnem minden ötödik középiskolai tanuló gimnazista (18,5 %-uk). Jugoszláviában állandó vita folyik a gimnázium helyéről és szerepéről, melynek lényege az, hogy hogyan felel meg ez az eléggé tömeges, gazdag hagyományú intézet-típus az iskolarendszer további fejlődésének, a szocialista fejlődés elkövetkezendő szükségleteinek.

A gimnázium óraterve:

Társadalmi-nyelvi tagozat					Matematika-természet-tudományi tagozat				
Tantárgyak	Osztályokban heti óraszám:				Tantárgyak	Osztályokban heti óraszám:			
	I.	II.	III.	IV.		I.	II.	III.	IV.
Szerb-horvát ny. és ir.	4	4	4	4	Szerb-horvát ny. és ir.	4	4	4	4
A) Történelem	3	3	3	3	A) Matematika	4	4	4	5
Szociológia	—	—	—	—	Fizika	2	3	3	3
Szocializmus közg.-nak alapjai	—	—	2	—	Kémia	—	2	3	2
Jugoszlávia állami és társadalmi felépítése	2	1	—	—	Biológia	2	2	2	2
Pszichológia és logika	—	—	2	—	Ábrázoló geometria	—	2	2	2
Filozófia	—	—	—	3	Általános techn. oktatás	1	1	2	2
Művészet	2	1	1	2	B) Földrajz	3	2	—	2
Idegen nyelv	3	4	4	5	Történelem	3	2	2	—
Latin nyelv	2	2	—	—	Szociológia és a szoc. közg. alapjai	—	—	—	2
B) Földrajz	3	2	—	2	Jugoszlávia állami és társadalmi felépítése	2	1	—	—
Biológia	2	2	2	—	Pszichológia és logika	—	—	2	—
Kémia	—	2	2	—	Filozófia	—	—	—	1
Fizika	2	2	2	—	Művészet	2	1	—	—
Matematika	4	3	3	3	Idegen nyelv	3	3	3	2
Ált. technikai oktatás	1	2	2	2	Latin nyelv	2	2	—	—
Katonai előképzés	—	—	2	2	Katonai előképzés	—	—	2	2
Testnevelés	3	3	3	3	Testnevelés	3	3	3	3
Összesen	31	31	32	32		31	32	32	32

Az iskolának ezenkívül biztosítania kell, hogy aki akar, második idegen nyelvet is tanulhasson. Továbbá mindkét tagozatban *termelőmunka* a gimnázium folyamán összesen 2 hónap, *szabad aktivitás* önkéntes alapon, a tanuló szabad elhatározása szerint, *gyakorlati tanfolyamok*: gyorsírás, könyvelés stb. szintén önkéntesen, a tanuló választása szerint.

Az iskolarendszer II. foka komoly eredményeket hozott, mégis újabb és újabb problémák vetődtek fel, úgyhogy már 1960 júniusában a Szövetségi Népszkupstina széles körűen foglalkozott a nemzetgazdaság és a társadalmi tevékenység egyéb ágazati kádereinek képzésével. Rámutatott, hogy elmaradás mutatkozik a szakképzés, az új technikának a bevezetése terén, a kvalifikált káderek képzése sem mennyiségileg, sem minőségileg nincsen biztosítva, komoly

problémát jelent a mezőgazdaságból az iparba tóduló dolgozók tömege is a szakképzettség szempontjából. A „Rendelet a káderek szakképzéséről” c. dokumentumban megalapozták azt a koncepciót, mely szerint a gazdasági és más termelői szervezetek a jövőben közvetlenül érdekelve lesznek, s nagy befolyást gyakorolnak a szakkáderek képzésében. Az említett szervezeteknek megvan a joguk, hogy bármilyen fajta szakképzést adó intézményt alapíthassanak. Egy üzem vagy gyár alapíthat pl. saját oktatóközpontot, ipari tanulóiskolát vagy más tanintézetet, s ezekben képezhet szakembereket olyan fokon, amilyen szükséges termelési feladatainak teljesítéséhez. Ha azt is akarják, hogy a részt vevő tanulók meghatározott és elismert fokú képzést kapjanak, amely továbbtanulásra jogosítja őket, akkor az alapító szervezetnek kötelessége gondoskodni olyan oktatási intézmény minimális feltételeinek teljesítéséről, melyeket a köztársasági szervek előírnak. Ez biztosítja a szakképzés minőségét és az iskolarendszer egységét. Az így szervezett intézmény a munkásoknak továbbtanulásra jogosító bizonyítványt s ugyanakkor a megszerzett szakképzettségről is dokumentumot ad. A törvényes minimum teljesítésének kötelezettsége nem vezet el a sablonosságig, sőt ettől a formától azt várják, hogy e tanintézetek szabadon fognak fejlődni; és egyre jobb szakképzési módokat fognak kialakítani. Bár már az iskolarendszerről 1958-ban hozott alaptörvény is lehetőséget adott a gazdasági szervezeteknek és társadalmi szolgálatoknak, hogy meghatározott feltételek mellett szaktanintézetet alapíthassanak, s már akkor áttörték azt a szabályt, hogy iskolát csak állami szervek létesíthetnek, az első években a változás nem ment gyorsan. A szakiskolák felállítását továbbra is a népi tanácsok és más állami szervek végezték. Új hatáskörrel és új kötelezettséggel kellett felruházni a gazdasági és termelő szervezeteket: nagymértékben rájuk kellett bízni a szakkáderek képzéséről való gondoskodást, be kellett láttatni velük, hogy a káderek képzésébe való anyagi befektetés nem kisebb jelentőségű, mint a termelés anyagi eszközeinek bővítésébe való beruházás. A rendelet alapján a gazdasági szervezeteknek lehetőséget adtak, hogy a kifizetésre kerülő munkabér teljes összegének 2,5 %-át a gazdálkodási költségek terhére be lehet fektetni a káderek képzésébe. A káderek képzését így a termelés fontos elemének tekintik. A rendelet a tanintézetek létesítése és a hozzá való anyagiak biztosítása folytatásaként arról is intézkedik, hogy a gazdasági szervek kötelesek meghatározni az általuk megszervezett tanintézet feladatát, a képzésre kerülő káderek profilját s megfelelő hatást gyakorolni az óratervre és a tantervre. Mindezekon túlmenően a gazdasági szervek feladatává teszik, hogy a szakiskoláknak adjanak át termelőeszközöket, segítsék a pedagógusok időnkénti átképzését, biztosítsák az üzemi dokumentáció, könyvtár stb. használatát, hogy az iskolákban meg lehessen valósítani azt, hogy az oktatás lépést tartson a legkorszerűbb termeléssel. Biztosítaniok kell még a tanulók üzemi és egyéb gyakorlatokon való rendszeres részvételét is. A rendelet csupán általános kereteket jelölt meg, s ezekben kell megtalálnia a népgazdasági vagy társadalmi tevékenység egyes ágainak azokat a képzési formákat, amelyek számukra a leghasználhatóbb kádereket fogják nevelni.

Bár az oktatási rendszer II. fokával kapcsolatban Jugoszláviában is a kérdések egész sorát vitatják, mégis megállapítható, hogy sikerült a II. fokú képzést a tudományosság és szakképzés szempontjából magasabb szintre emelni, a főhelyet a szakképzés foglalja el, s a gimnázium elvesztette korábbi döntő jelentőségét, az intézmények és a tanulók száma az utolsó 10 év alatt majdnem kétszeresére nőtt, több mint kétszeresére emelkedett a II. fokot befejező tanulók száma. A nagy változást e téren mutatja az alábbi összehasonlítás is:

Ország		Lakosok száma 1000-ben	Tanulók száma	Oktatók száma	1 pedagógusra eső tanulók száma	Tanulók száma a lakosok szá- mához %
Franciaország	1961	45 960	2 460 983	93 396	26,3	5,4
Olaszország	1959	49 052	2 026 944	168 788	12,0	4,1
Belgium	1960	9 153	649 123	52 331	12,4	7,0
Hollandia	1961	11 637	1 003 438	25 358	39,7	8,6
Svájc	1959	5 259	152 871	6 872	22,2	2,9
Jugoszlávia	1962	18 837	543 169	39 595	15,0	2,9

A felsőoktatási intézményekhez tartoznak a 2 és 4 éves felsőfokú intézetek, a fakultások és a művészeti akadémiák. Mindezek a II. fok folytatásai.

A háború befejezése után ezt a területet különösen gyorsítva fejlesztették, mert a korszerű üzemek felállítása, a tudományos-kutató tevékenység fejlesztésének szükségessége, az elmaradt korosztályok képzésének pótlása stb. sürgetve követelték ezt. Az alábbi táblázaton láthatjuk a fejlődést: az adott időszakban mennyiségileg 10-szeresére növekedett.

Év	Felsőoktatási intézmények száma	Hallgatók száma	Oktatók száma	Oklevelet szerzettek száma
1939	26	16 978	1 204	2 594
1962	259	160 092	13 790	22 907

De nemcsak a számbeli változás, hanem a belső struktúrában és területi eloszlásban végbement változás is lényeges. Egész sor olyan új felsőoktatási intézmény szerveződött, amilyen a háború előtt nem volt. Ez vonatkozik az ágazati megoszlásra, meg az intézménytípusokra. Pl. 2 éves tanulmányi idejű felsőfokú intézmények, amelyek a népgazdaságnak bocsátanak ki specialistákat, egyáltalán nem voltak (két pedagógusképző intézetet kivéve). A területi megoszlás is hasonlíthatatlanul jobb lett: 4 éves fakultás vagy más intézmény az ország 22 helyén, 2 éves főiskola az ország 59 ipari és kulturális központjában van ma: megvalósították a felsőoktatási intézmények radikális széttelepítését, ezekhez így jelentősen nagyobb számú polgár férhet hozzá. Jelenleg valamennyi köztársaságban működnek felsőoktatási központok, melyek biztosítják az ország egyes népei kultúrájának és tudományának fejlődését. Fokozatosan tovább demokratizálták a felsőoktatási intézményeket is, azaz elérheti mindenki, aki a felvételi vizsgán bebizonyította, hogy rendelkezik a felsőfokon való tanuláshoz szükséges általános felkészültséggel, tekintet nélkül arra, hogy végzett-e II. fokú oktatási intézetet. A levelező oktatás bevezetésével lehetővé tették, hogy a felsőfokú képzettséget megszerezhesse valaki termelőmunkája megszakítása nélkül. Kialakították a különböző színvonalú szakemberek képzésére a különböző ciklusokat: az első 2 éves tanulmányi idő a 2 éves főiskolákon vagy a fakultás első 2 évén. A második az elsőnek a folytatása még 2 évig, összesen tehát 4 éves tanulmányt jelent. A harmadik a továbbképzés, vagy a diplomavizsga utáni szakosodás, vagy doktori disszertáció megvédésére készülés.

Az utóbbi időben nagyon elterjedtek a 2 éves főiskolák (fejlődésükről a következő táblázat tanúskodik), amelyeknek feladata magasan képzett szakemberek kibocsátása a népgazdaság vagy a társadalmi szolgálatok meghatározott funkcióinak ellátására. E típus hallgatóinak joguk van tanulmányaikat a 4 éves képzésben folytatni.

Tanév	Intézmények száma	Hallgatók száma	Oktatók száma	Oklevelet szerzettek száma
1953—54	17	4 751	535	1 310
1955—56	25	7 605	702	1 468
1957—58	44	12 089	1 270	1 804
1959—60	66	19 286	1 586	4 680
1961—62	131	40 898	2 916	6 809
1962—63	139	47 782	3 298	11 410

Sok *fakultáson* megszervezték a felsőoktatás mindhárom ciklusát: a 2 évest, a 4 évest és a diploma utáni továbbképzést. Mindegyiknek önálló célja van, az adott fokon teljes képzettséget és képesítést ad, ugyanakkor egy egységes oktatási folyamatnak alkotóelemei is, tehát mindhárom fok bizonyos értelemben azonos célú. Minden fakultáson megvan a 4 éves képzés, ez a klasszikus fakultásnak felel meg. A 2 éves formát fokozatosan, a szükségletnek és a fakultás lehetőségeinek figyelembevételével szervezik. A diploma utáni képzésben jelenleg csak kevesen vesznek részt, akik hallgató korukban kimutatták alkalmasságukat a szakmai és tudományos továbbképzésre.

A *művészeti akadémiáknak* is fakultás-rangjuk van. A fakultások fejlődését a következő adatok jellemzik:

Tanév	Intézmények száma	Hallgatók száma	Oktatók száma	Oklevelet szerzettek száma
1953—54	64	52 782	4 606	5 618
1955—56	56	62 045	5 191	6 471
1957—58	66	70 784	5 954	6 588
1959—60	77	85 500	6 908	10 248
1961—62	113	117 112	9 559	16 098
1962—63	121	112 310	10 492	13 763

Ebben az időszakban igen erős kapcsolat létesült a felsőoktatási intézmények és a gazdasági szervezetek, népgazdasági ágazatok, egyes társadalmi szolgálatok között. Ez néhány belső változást is okozott, különösen az óratervekben és a tantervekben.

Jugoszláviában a háború utáni időszakban a felsőoktatás fejlesztése igen intenzív volt, és igen nagy társadalmi anyagi ráfordítást kapott, s az oktatói kar kiépítését is sikerrel megoldották. Ez a hatalmas befektetés komolyan érezhető az ország népgazdaságában és a társadalmi tevékenység más ágazataiban is. A jugoszláv felsőoktatás helyzetét összehasonlítva néhány, már korábban szerepelt európai ország felsőoktatásával, a következő képet kapjuk:

Ország	Lakosok száma ezrekben	Hallgatók száma	Oktatók száma	1 oktatóra eső hallgatók száma	Hallgatók száma a lakosság számához viszonyítva
Franciaország 1960	45 960	280 104	8 078	36,6	0,69%
Olaszország 1959	49 052	162 131	—	—	0,33%
Belgium 1960	9 153	42 739	—	—	0,46%
Hollandia 1961	11 637	66 931	—	—	0,57%
Svájc 1961	5 259	23 437	2 392	9,8	0,44%
Jugoszlávia 1962	18 837	160 092	13 790	11,7	0,84%

A második világháború után az új Jugoszlávia megteremtésekor alkotmányos elvként leszögezték a *nemzeti kisebbségek* jogát az anyanyelvi képzésre, s ezt a jogot a gyakorlatban igen komolyan is veszik. Jelentősen megnövelték azon oktatási intézmények számát, különösen az alsó tagozatban, amelyekben a nemzeti kisebbségek nyelvén folyik az oktatás. Ezekben megnövekedett az oktatók és a tanulók száma, s igen széles körű tankönyv és egyéb irodalom kiadása folyik a nemzetiségi nyelveken. Ezt a fejlődést mutatja az alábbi táblázat:

Nemzetiség	Elemi iskolák száma		Szakiskolák száma		Gimnáziumok száma	
	1939	1962	1939	1962	1939	1962
bolgár	—	93	—	—	—	1
cseh és szlovák	42	45	—	2	1	2
olasz	5	28	—	3	—	5
magyar	183	256	1	28	2	6
román	33	34	—	1	1	1
albán	—	908	—	50	—	13
török	—	62	—	2	—	1
ruszin	3	5	—	—	—	—
Összesen:	266	1931	1	86	4	29

Nemzetiség	Elemi iskolai tanulók száma		Szakiskolai tanulók száma		Gimn. tanulók száma	
	1939	1962	1939	1962	1939	1962
bolgár	—	7 117	—	—	—	277
cseh és szlovák	7 480	9 567	—	94	516	267
olasz	422	2 067	—	41	—	287
magyar	27 915	48 288	82	3 665	337	1 076
román	4 742	5 343	—	81	169	118
albán	—	155 248	—	6 493	—	2 434
török	—	9 824	—	81	—	63
ruszin	1 445	1 368	—	—	—	—
Összesen:	41 974	238 762	82	10 455	1 014	4 522

Beszélni kell még az *oktatásügy anyagi fedezetének biztosításáról*.

A háború utáni első időkben a pedagógusok munkabérét szövetségi alaptól, majd községi alaptól fizették, az iskola anyagi szükségleteit pedig esetről esetre elégitették ki. 2—3 év után az iskolák anyagi szükségleteit az éves költségvetés alapján biztosították. 1958-tól minden iskolának keretösszeget adtak, melyet az iskola maga önállóan használt fel: ez volt az első lépés az *iskolák* és más oktatási intézmények *gazdasági önállóságának megteremtése* útján. 1960-ban fogadták el az iskolarendszer finanszírozásáról szóló alaptörvényt, melyben biztosították az iskolák önállóságának további fejlesztését, és megszilárdították anyagi alapjukat. Létesítettek külön társadalmi alapot a közoktatásügy finanszírozására, amelyből objektív kritériumok alapján a tényleges szükséglet szerint biztosítják a megfelelő összeget. Ezt az iskolák önállóan osztják be, maguk állapítják meg a kollektíva minden tagjának a fizetését munkájától függően. Az iskolaügyre biztosított összegek évről évre növekszenek, hiszen állandóan szélesíteni kell az oktatást, modernizálni kell anyagi alapjukat, az életszínvonal emelkedése maga után vonja az iskolák személyi kiadásainak a növekedését is. A köznevelésre fordított összegek alakulását láthatjuk a következő táblázaton:

Év	Teljes összeg	Ráfordítás index	(Millió dinárokból) működési költség		Beruházási költség	
			összeg	index	összeg	index
1956	37 688	100,0	31 888	100,0	5 800	100,0
1958	63 335	168,1	47 830	150,0	15 505	267,3
1960	91 467	242,7	68 856	215,9	22 611	389,8
1961	134 061	355,7	101 878	319,5	32 183	554,9
1962	191 305	507,6	148 682	466,3	42 623	734,9
1963	216 485	574,4	172 037	539,5	44 448	766,3

A fenti 8 év folyamán a közoktatásügyre fordított összegek majdnem 6-szorosukra nőttek. Ez nemcsak azt jelenti, hogy mennyiségileg növekedtek ezek az összegek, hanem azt is, hogy növekedett a nevelésügyre fordított összeg fajlagos súlya a társadalmi termékek általános újraelosztásában. Ez az összefüggés látható az alábbiakban:

	1956	1958	1960	1961	1962	1963
Társadalmi termelés összértéke milliárd dinárban	1 557	1 989	2 887	3 365	3 777	4 359
Közoktatásügy kiadásai	37,7	63,3	91,5	134,1	191,3	216,5
Nevelésügy kiadásainak fajlagos aránya a társadalmi termelés %-ában	2,4	3,2	3,2	4,0	5,1	5,0

Tehát a közoktatásügy részesedése a társadalmi termelésből több mint kétszeresére nőtt az adott időszakban, miközben a társadalmi termelés maga is háromszorosára emelkedett.

1963-ban új alkotmányt fogadtak el Jugoszláviában. Ez, ellentétben a korábbival, nem annyira az egyes embernek az államhoz és szerveihez való viszonyával, mint inkább a *társadalmi viszonyaival* foglalkozik. Ezért az új alkotmányban jelentősen nagyobb figyelmet szenteltek az oktatás és nevelés kérdéseinek, mint korábban. Az oktatással, tudománnyal és kultúrával úgy foglalkozik e dokumentum, mint lényeges tényezőkkel, melyek tevékenységükkel biztosítják a szocialista társadalmi rendszer építését. A jugoszláv társadalom először létesít ennyire közvetlen funkcionális kapcsolatot saját későbbi fejlődése és az oktatás közt. Az oktatást aktív tényezőként fogják fel, amely nélkül lehetetlen előrehaladni a társadalmi rendszer fejlődésében, beleértve az anyagi bázist is.

Az alkotmány újszerűen biztosítja minden polgárnak az egyenlő feltételeket a szükséges ismeretek megszerzésére, amikor *eltöröl mindenféle formális korlátozást a kívánt fokú képzésbe való belépés előfeltételeként*. Az eddig fokozatosan kipróbált módot általánosította, és kimondta, hogy mindenki, aki megfelelő módon bebizonyította felkészültségét és alkalmasságát arra, hogy pl. a felsőfokú tanulmányokban részt vegyen, az megszerezheti ott képzettségét. Ez a rendelkezés sok ezer, a munkások soraiból való hallgató jelentkezésére ad lehetőséget.

Az új alkotmány megerősíti a *kötelező 8 osztályos iskolát*, s ezt mint *minimális társadalmi standardot* tekinti. Kilátásba helyezi, hogy a *kötelező oktatást meghosszabítják* 8 éven túli időtartamúra, mert a tudomány és technológia rohamos fejlődése, ezek vívmányainak alkalmazása a közvetlen gyakorlatban szükség-

gessé teszi az egész nép képzettségének sokkal magasabb fokát, mivel a kötelező 8 osztályos oktatás igen gyorsan elégtelenné válhat az összes polgár általános képzésére.

Ugyanakkor minden üzem és intézmény köteles — saját munkája megjavítása és az életszínvonal állandó emelése feltételeinek biztosítása céljából — *dolgozói képzettségének színvonalát fokozni*. Így az egyik legfontosabb folyamattá válik Jugoszláviában az oktatási rendszer továbbfejlődése, mert ha ez az alkotmányos elv megvalósul, az azt fogja jelenteni, hogy a közoktatási rendszernek magában kell foglalnia nemcsak az iskolákat és más oktatási intézményeket, hanem minden gazdasági és más szervezetet, intézményt, amelynek van anyagi alapja és amely foglalkozik a szó legszélesebb értelmében káderek felkészítésével, továbbképzésével. Ettől remélik olyan teljes oktatási rendszer felépítését, melyben egyesítve lesz minden társadalmi érdek, s amely struktúrájában minden társadalmi tényező és az oktatásra fordított társadalmi eszköz egységét biztosítja.

Az iskolák társadalmi helyzetére vonatkozóan is fontos elveket tartalmaz az új alkotmány. Leszögezi, hogy *minden oktató-nevelő intézménynek is ki kell építeni az „önigazgatásnak” ugyanazt a mechanizmusát*, amely már eddig is megvalósult a népgazdaságban. Ugyanakkor az oktató-nevelő tevékenységet olyan társadalmi tevékenységnek minősíti, melyhez az egész társadalomnak különleges érdeke fűződik, s ezért a társadalom választott képviselői az adott oktatási intézmény igazgatási szerveivel együtt irányítják az intézményt azokban a kérdésekben, amelyek különös jelentőségűek a társadalomban. De az alkotmány azt is előírja, hogy csak maguk az iskola pedagógusai és egyéb dolgozói határozhatják meg a munka megszervezésére és az anyagiak elosztására vonatkozó tevékenységüket.

Minden oktató-nevelő intézetnek ki kell dolgoznia saját működési szabályzatát, s ebben meg kell határozni belső szervezetét, hatáskörét és felelősségét, az önigazgatás tagjainak választását, a határozathozatal rendjét, a munka- és egyéb belső viszonyokat s minden egyéb vonatkozást, melynek jelentősége van az intézmény önigazgatásában, tevékenységében. Ezt a dokumentumot maga az iskola fogadja el, a társadalmi-politikai szerv szkeptikája pedig a törvénynek megfelelően egészében vagy egyes részleteiben megerősíti. Minden intézmény köteles szabályzatával olyan helyzetet teremteni, amely biztosítja feladatának teljesítését, s olyan körülményeket létrehozni, melyek közt maximálisan megerősíthető a munkáskollektíva.

Az alkotmánynak megfelelően a Szövetségi Népszkupstina csak általános jellegű törvényeket hozhat, melyek alapul szolgálnak a szocialista köztársaságok törvényhozásai számára: ilyen értelemben az alaptörvények kötelezőek a köztársaságokra, mert törvényeiknek meg kell egyezniük a szövetségi törvényekkel. A közoktatásügy az új alkotmány elfogadása előtt is decentralizált volt: ezt az új alkotmány nemcsak megőrizte, hanem a társadalmi tevékenységnek ezen ágában jelentősen tovább szélesítette a köztársaságok szerepét. Az egyes köztársaságok a maguk alkotmányában tovább munkálják és kiegészítik a Szövetségi Alkotmány közoktatásra vonatkozó téziseit több eszmével és általános normával, konkrét feltétellel. Ezekben nyernek konkrét megfogalmazást a nemzetiségek anyanyelvi oktatásának, nemzeti kultúrájának felvirágoztatására, a közoktatás anyagi ellátásának konkrét kérdéseire szolgáló tevékenységek.

1963 óta különféle közoktatási és kulturális bizottságok dolgoztak az új jugoszláv közoktatási reformon. A téziseknek eredetileg már 1964-re el kellett

volna készülniök, de három évi késéssel csak 1967-ben került a közvélemény elé az első tervezet. Az előkészületekben hatalmas részt vállalt a Jugoszláv Pedagógusok Szövetsége is, amely 1967-ben a *Pedagogija* c. folyóiratban publikált bő vitaanyagok alapján országos tanácskozást tartott az iskolarendszerről. 1968 tavaszán kerültek a tézisek a Szövetségi Parlament Közoktatási és Kulturális Tanácsa elé, majd nyilvános vitára. Ez érinti az oktatási és nevelési rendszer fejlődésének jellemzőit, ennek társadalmi-gazdasági alapjait, az iskolák és egyéb oktatási-nevelési intézmények helyzetének változását, a nevelés és oktatás célját, az oktatási-nevelési rendszer fejlesztésének és megjavításának lehetőségeit, majd sorra veszi az óvodákat, általános iskolát, a középfokú oktatást, a felső-oktatást, felnőttoktatást, a pedagógusképzést és továbbképzést, az oktató-nevelőmunka irányát. A vitákban és javaslatokban, tézisekben sok probléma vetődött fel, éles viták alakultak ki (pl. a középiskolai tanulmányoknak élesen két részre — előkészítő és befejező szakaszra — való osztását elvetették), de nem jutottak nyugvópontra.

IRODALOM

- ČURIĆ, RADOSLAV: Népművelés és iskoláügy a Vajdaságban a népfelszabadító háború alatt. A „Neveléstörténet és szocialista pedagógia” (Bp. 1969.) című kötetben. 128—138.
- KRNETA, LJUBOMIR: Jedinsztvena škola. Beograd 1963. (szerb-horvát)
- LEKO, IVAN: Novi školski sistem.² Sarajevo 1963. (szerb-horvát)
- DOGOVIĆ—DUMIĆ—LJUBINOVIĆ—VUKMIROVIĆ: Školstvo u FRN Jugoslaviji. Zagreb 1961. (szerb—horvát)
- FRANKOVICS, DRAGUTIN: Idei V. I. Lenina v praktike narodnogo obrazovanija Jugoszlavii. Szovjetszkaja Pedagogika 1965. 4. (oroszul)
- EMUOVICS, RODOLJUM: Školnoje obrazovanije v Jugoszlavii. Beograd 1964. (oroszul)
- KOMLÓSI SÁNDOR: Neveléstörténet és összehasonlító pedagógia. Tankönyvkiadó 1965. (kézirat)
- Pedagogija* c. folyóirat 1967. 2—3. száma: Savetovanje o sistemu obrazovanja i vaspitanja u Jugoslaviji (szerb-horvát)
- Pedagogičeszkij szlovár II. Moszkva 1960. (oroszul)
- Proszvescsenija v sztranah mira. Moszkva 1967. (oroszul)
- Pedagogičeszkaja Enciklopédia 4. kötet Moszkva 1968. (oroszul)
- Tézisjavaslatok és viták az oktatási-nevelési rendszer fejlesztéséről és tökéletesítéséről a Jugoszláv SzSzK-ban. (Orsz. Ped. Könyvtár sokszorosított kiadványa)
- Teze o razvoju i usavršavanju sistema obrazovanja i vaspitanja u SFRJ. Beograd 1968. április 25. (szerb-horvát)

Шандор Комлоши

РАЗВИТИЕ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЮГОСЛАВИИ

В период между двумя мировыми войнами дело народного образования в Югославском королевстве было довольно запущено. Школ имелось мало, безграмотность же было широко распространенным явлением. После победы народно-освободительной войны стало необходимым создать новую школьную систему. Автор в своей статье прослеживает отдельные этапы развития, показывая, каким путем достигли в Югославии развитой и современной системы народного образования.

Sándor Komlósi

THE PROGRESS OF PUBLIC EDUCATION IN YUGOSLAVIA

Public education was rather neglected in the Kingdom of Yugoslavia between the two World Wars. The number of schools was low, alphabetism wide-spread. A new, socialist school-system had to be built up following the victorious war of liberation. The author surveys the stages of this development, and describes how the highly advanced and modern system of public education of today was established.